

Тарас Ткачук
(м. Вінниця, Україна)

ВПЛИВ УРБАНІСТИЧНОГО СОЦІУМУ НА ВИБІР МОВИ РЕСПОНДЕНТОМ У БІЛІНГВАЛЬНИХ УМОВАХ

У дослідженні з'ясовано чинники, які впливають на вибір мови в українсько-російському мовному середовищі в місті Вінниці. Для дослідження обрано соціолінгвістичний метод, за допомогою якого проаналізовано відповіді про використання мови трьома поколіннями респондентів, останнє з яких проживає у місті Вінниці. Загальна кількість опитаних – 334 особи (учні віком 12–15 років). Результати опитування лише частково підтвердили висунуту нами гіпотезу стосовно впливу урбаністичного соціуму на вибір мови респондентом у двомовній ситуації, тому потребують додаткового дослідження.

Ключові слова: українсько-російський білінгвізм, функціонування мови, двомовне середовище, урбаністичний вплив.

В исследовании выяснены факторы, которые влияют на выбор языка в украинско-русской языковой среде в городе Виннице. Для исследования выбран социолингвистический метод, с помощью которого проанализированы ответы об использовании языка тремя поколениями респондентов, последнее из которых проживает в городе Виннице. Общее количество опрошенных – 334 человека (учащиеся в возрасте 12–15 лет). Результаты опроса частично подтвердили выдвинутую нами гипотезу о влиянии урбанистического социума на выбор языка респондентом в двуязычной ситуации, поэтому требуют дополнительного исследования.

Ключевые слова: украинско-русский билингвизм, функционирование языка, двуязычная среда, урбанистическое влияние.

The study highlights the factors that affect on the choice of language

in Ukrainian-Russian language environment in Vinnytsya. Sociolinguistic method was chosen for the research by means of which the responses about using language by three generations of the respondents, the latter of whom live in Vinnytsya were analyzed. The total number polled – 334 people (students aged 12–15). Results of a survey partially confirmed our hypothesis about the impact of urban socium on choosing the language by the respondent in a bilingual situation, therefore require further study.

Keywords: *Ukrainian-Russian bilingualism, the functioning of language, bilingual environment, urban influence.*

Процеси, які відбуваються в сучасному суспільно-політичному житті України, безперечно, віддзеркалюються і в мовній сфері. На цьому фоні особливо виразно постає проблема українсько-російського білінгвізму, адже відомо, що мова – це відображення світогляду не лише окремого мовця, але й усієї нації [3, с. 27]. У попередніх дослідженнях ми з'ясували роль зовнішніх та внутрішніх чинників, які спричиняють вибір мови у двомовній ситуації [4; 5; 6]. Основна гіпотеза, висунута на початку проведеного опитування: один з основних факторів, який визначає мову білінгва – вплив урбаністичного соціуму (у нашому випадку – російськомовного) на противагу україномовного (периферійного). Стосовно такої маркованості двох мов Ярослав Грицак зауважує: «У теоріях модернізації, які домінували на Заході в 1960–1980-их роках, а після падіння комунізму дійшли до Східної Європи і міцно засіли в мізках місцевої інтелігенції, протиставлення «місто–село» прочитуємо як протиставлення модерності й традиції, прогресу й відсталості, Заходу і Сходу. В українському ж випадку цей двоподіл набуває ще й національного забарвлення: місто – символ російської культури, село – української [2, с. 140]». Е. Вілсон у своєму дослідженні української історії звертає увагу на неукраїнський характер урбанізації на території України,

відсутність не лише національних еліт, а й дрібної буржуазії, урядові переслідування української культурно-освітньої діяльності, низький рівень письменності серед переважно закріпаченого селянства тощо, що призвело до асоціації української мови передусім з сільською відсталістю, натомість російської – з універсалізмом і доступом до вищої культури [1, с. 136 – 137].

У цьому дослідженні нас цікавили випадки, коли респондент свідомо відмовлявся від рідної мови, хоча у певних ситуаціях продовжував користуватися нею. Основну увагу було зосереджено на молоді віком 12–17 років, оскільки саме ці респонденти визначають на сьогодні мовне майбутнє України. Під час опитування було з'ясовано сферу міжособистісного спілкування підлітків, вплив формальних (неформальних) лідерів, а також походження (з міста чи з периферії) батьків, дідусів/бабусь. За всіма респондентами (334 особи) було проведено спостереження, під час якого ми фіксували, якою мовою вони користуються під час шкільної перерви у ситуації міжособистісного спілкування. Для опитування було обрано учнів приватної школи, ліцею, звичайних шкіл м. Вінниці. Контрольною групою стали учні Шаргородської школи (у містечку Шаргород проживає 7100 жителів за переписом 2005 р.).

Опитані з Шаргородської школи в 100% випадків спілкуються українською мовою, опитані з ліцею та інших шкіл переважно спілкуються українською, на противагу приватній школі, де 75,4% серед опитаних – російськомовні (Табл. 1).

Табл. 1

<i>Якою мовою переважно користується респондент?</i>				
	Шаргород	приватна школа	ліцей	інші ЗШ у м. Вінниця
українська	100,0%	24,6%	86,7%	93,5%
російська	0%	75,4%	13,3%	6,5%

У містечку Шаргороді немає кореляції між походженням респондента (село – містечко) та мовою, якою він спілкується (Табл. 2–3):

Табл. 2.

Якою мовою спілкуються батьки з респондентом?				Звідки родом батьки респондента?		
	мама	тато			мама	тато
українська	100,0%	100,0%		місто	36,8%	31,6%
російська	0,0%	0,0%		село	63,2%	68,4%

Табл. 3.

Якою мовою спілкуються дідусі/бабусі респондента?				
	маміні батьки		татові батьки	
	бабуся	дідусь	бабуся	дідусь
українська	100,0%	83,3%	89,5%	88,9%
російська	0,0%	16,7%	10,5%	11,1%
				
Звідки родом дідусі/бабусі респондента?				
	маміні батьки		татові батьки	
	бабуся	дідусь	бабуся	дідусь
місто	22,2%	27,8%	22,2%	21,1%
село	77,8%	72,2%	77,8%	78,9%

Батьки опитаних у Шаргородській школі україномовні та переважно походять із села (63,2% – мам; 68,4% – тат). Дідусі/бабусі опитаних з шаргородської школи переважно україномовні (більше, ніж у 80% випадків) та походять із села (>70%). У поколінні батьків опитаних немає російськомовних. Російськомовні дідусі/бабусі не передали російську мову наступному поколінню. З цих даних помітно, що Шаргород не створює таких умов для переходу на російську мову, як Вінниця – обласний центр. Можливо, у Шаргороді часина російськомовного населення була надто малою (14% дідусів та 5% бабусь за результатами нашого

опитування), тому не вплинула на зміну мовного середовища в усьому населеному пункті. Окрім цього, помітно, що протиставлення *село – містечко* у нашому дослідженні засвідчує, що невеликі за кількістю жителів районні центри все одно належать до периферії, а мова жителів містечок практично не відрізняється від мови жителів сіл.

Зв'язок між мовою респондента та походженням його батьків і дідусів/бабусь у м. Вінниці відрізняється від результатів, отриманих у Шаргороді. Насамперед впадає у вічі різниця між користуванням мовою учнями звичайних шкіл, ліцею та приватної школи.

Наприклад, у ліцеїстів домінує українська мова, а зв'язок між походженням батьків і мовою, якою батьки спілкуються зі своїми дітьми, не підтверджує нашої гіпотези про вплив урбаністичного соціуму на вибір мови, зокрема російської: 76% батьків ліцеїстів походять з міста і 73% ліцеїстів з батьками спілкуються українською мовою. Невелике (однак мало зрозуміле) відхилення і в мові, якою спілкуються респонденти з батьками та мові, якою батьки спілкуються з дітьми: 27,6% мам і 25,3% тат спілкуються зі своїми дітьми російською, натомість 69,4% дітей у спілкуванні з татами використовують українську (різниця у 5% на користь російської мови):

Табл. 4.

Учні ліцею							
	Якою мовою спілкуються батьки з респондентом?		Якою мовою спілкується респондент з батьками?		Звідки родом батьки респондента?		
	мама	тато	з мамою	з татом		мама	тато
Українська	72,4%	74,7%	74,4%	69,4%	місто	77,8%	75,3%
Російська	27,6%	25,3%	25,6%	30,6%	село	22,2%	24,7%

Натомість батьки опитаних у приватній школі переважно російськомовні (75,9% – мам; 74,5% – тат) та походять із міста (80% – мам; 78,2% – тат). Дідусі/бабусі

Теоретична і дидактична філологія. Випуск 17, 2014.

опитаних у приватній школі переважно російськомовні (більше, ніж у 50% випадків) та походять з міста (~70% випадків). У поколінні батьків опитаних у цій школі відбувся значний перехід до російської мови, який підтримується дітьми (зворотній перехід до спілкування українською мовою не відбувся) (Табл. 5–6):

Табл. 5

Якою мовою спілкуються батьки з респондентом?			Приватна школа	Звідки родом батьки респондента?		
	мама	тато			мама	тато
Українська	24,1%	25,5%		місто	80,0%	78,2%
Російська	75,9%	74,5%		село	20,0%	21,8%

Табл. 6

Якою мовою спілкуються дідусі/бабусі респондента?				
Приватна школа	маміні батьки		татові батьки	
	бабуся	дідусь	бабуся	дідусь
українська	42,1	41,8	48,1	42,6
російська	57,9	58,2	51,9	57,4
				
Звідки родом дідусі/бабусі респондента?				
	маміні батьки		татові батьки	
	бабуся	дідусь	бабуся	дідусь
місто	70,1%	78,4%	63,0%	68,5%
село	29,1%	21,6%	37,0%	31,5%

Впадає у вічі різниця між мовою, якою спілкується респондент з батьками і батьки з респондентом, на прикладі решти загальноосвітніх шкіл міста Вінниці: 75,8% респондентів указали на те, що спілкуються з мамами українською, а з татами – 73,2%, натомість 31,1% мам і 36,2% тат спілкуються з дітьми російською. Вирізняється у цій групі респондентів кореляція між походженням батьків та мовою, якою вони користуються: ~ 69% походять з села і ~ 67% спілкуються з дітьми українською (Табл. 7):

Табл. 7

Якою мовою спілкуються батьки з респондентом?			Звідки родом батьки респондента?		
	мама	тато		мама	тато
українська	68,9%	63,8%	місто	69,2%	68,3%
російська	31,1%	36,2%	село	30,8%	31,7%

Можливо, перехід на українську мову відбувся в минулому поколінні: ~56% їхніх дідусів/бабусь походять із села, однак такий фактор впливу через кілька поколінь важко підтвердити. Імовірно, існує кореляція між рівнем освіченості та рівнем мовної конформності респондента та його батьків (до ліцею відбирають дітей з високим рівнем знань з української мови та математики), проте таке припущення потрібно перевіряти додатковим опитуванням.

Аналіз відповідей на питання «Якою мовою переважно користується респондент?» засвідчує ще одну невідповідність між мовою спілкування у школі та мовою спілкування з батьками (Табл. 8):

Табл. 8

	Якою мовою переважно користується респондент?		Якою мовою спілкується респондент з батьками?			
	Інші ЗОШ	Ліцей	Інші ЗОШ		Ліцей	
українська	93,5%	86,7%	75,8%	73,2%	74,4%	69,4%
російська	6,5%	13,3%	24,2%	26,8%	25,6%	30,6%
			з мамою	з татом	з мамою	з татом

Особливо впадає у вічі різниця між мовою, якою респондент спілкується з татами. Помітно, що загалом тата – більше російськомовні, натомість останнє покоління надає перевагу у спілкуванні між собою українською мовою, тобто респонденти не підтримують у міжособистісному спілкуванні мову батьків. Отже, існують інші фактори, які впливають на вибір мови користувачем у ситуації спілкування з ровесниками.

Загалом, зведені графіки вказують на те, що мова респондента, обрана для міжособистісного спілкування у школі, відрізняється від мови спілкування з батьками респондента (особливо це помітно у звичайних школах м. Вінниці та в ліцеї) (Табл. 9–11):

Табл. 9

Табл. 10

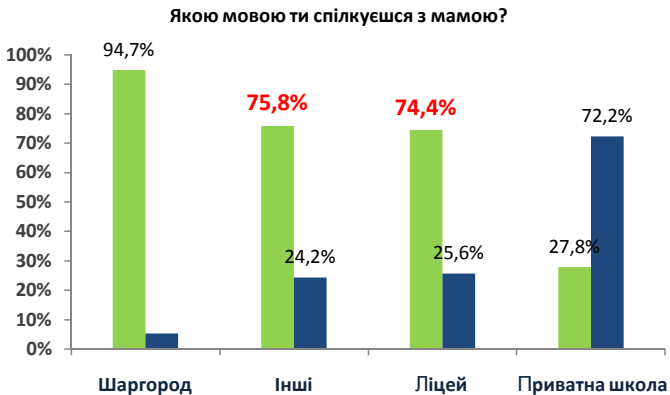
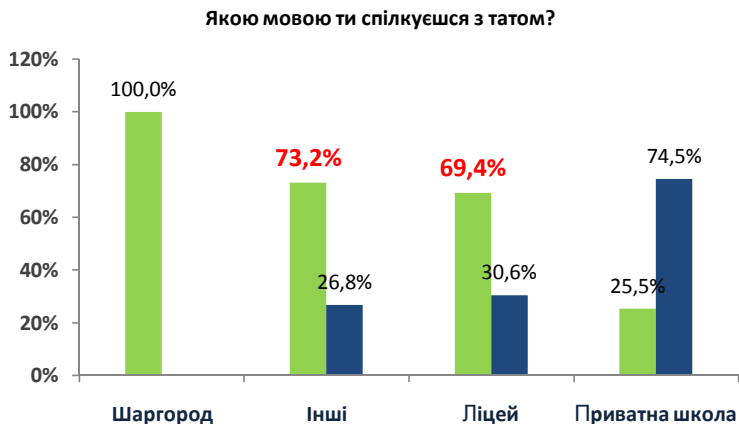

Табл.11

З цього випливає наступна гіпотеза: на мову респондента суттєво впливає мовне середовище, сформоване у школі. Вибірка, зроблена нами з результатів опитування україномовних та російськомовних сімей підтверджує наше припущення:

1) діти з україномовних сімей, потрапляючи в російськомовне середовище у приватній школі, переходять на російську мову (41,7%). Загалом, з усіх 155 україномовних сімей, вибраних з різних шкіл, невеликий відсоток дітей перейшли у школі на російську мову (5,8%);

2) діти з російськомовних сімей, потрапляючи у ЗОШ, де навчають українською мовою, переходять на українську мову (72,5%);

3) 88 % дітей із двомовних сімей у школі перейшли на українську мову.

Так само суттєво впливає на зміну мови респондентом соціальне оточення поза сім'єю та школою:

1) у Шаргороді майже 6% респондентів переходять на російську у спілкуванні з друзями поза школою, це за умови, що 100% у сім'ях та школі спілкуються українською;

2) україномовні ліцеїсти (15,7%) та учні інших ЗОШ (33,5%) зі своїми друзями у секціях та інших компаніях переходять на російську;

3) в усіх школах (і Шаргорода, і Вінниці) помітною є кореляція між мовою формального (неформального лідера) і мовою, якою респондент спілкується поза сім'єю та школою (Табл. 12).

Табл. 12

	МОВА	Шаргород	Приватна школа	Ліцей	Інші ЗОШ
Якою мовою ти спілкуєшся поза школою зі своїми друзями (у секції, компанії)?	українська	94,1%	27,5%	71,0%	62,0%
	російська	5,9%	72,5%	29,0%	38,0%
Якою мовою переважно спілкуються твої друзі поза школою?	українська	85,7%	16,7%	61,3%	52,9%
	російська	14,3%	83,3%	38,7%	47,1%
Якою мовою спілкується формальний (неформальний) лідер у твоїй компанії?	українська	94,4%	18,4%	66,7%	61,3%
	російська	5,6%	81,6%	33,3%	38,8%
Якою мовою спілкується респондент?	українська	100,0%	24,6%	86,7%	93,5%
	російська	0%	75,4%	13,3%	6,5%

Проте різниця між мовою респондента в школі та в компанії найпомітніша у відповідях учнів загальноосвітніх шкіл (з 93,5% україномовних учнів лише 62% зберігають українську поза школою, 75% цих респондентів з батьками розмовляють українською, тобто вплив вулиці на вибір мови підлітками сильніший, ніж вплив сім'ї). Це означає, що існують ще й інші фактори, які впливають на мовців, наприклад, рівень освіченості респондентів і, можливо, їхніх батьків, що впливає на рівень їхньої конформності. Помітно, що зі 100% україномовних респондентів з м. Шаргорода 6% спілкуються з друзями поза школою російською мовою. У школі лише 13% ліцеїстів користуються російською, зате поза школою – 29%; найбільша різниця у відсотках в учнів звичайних ЗОШ: 6,5% у шкільному середовищі користуються російською, але поза школою їхня кількість зростає до 38%; найнижча різниця у відсотках в учнів

приватної школи: 75,4% користуються російською у школі і 72,5% – поза школою, що ще раз підтверджує вагомий вплив шкільного соціуму на формування мовного середовища підлітків.

Отже, результати опитування, отримані у місті Вінниці, лише частково підтвердили тезу про урбаністичне російськомовне середовище, яке змушує мовця змінювати мову на іншу: 54% дідусів і бабусь респондентів походять із села і 69,5% з них спілкуються українською, 31% батьків походять із села і 74% з них спілкуються з дітьми українською. Тому можна стверджувати, що існують й інші фактори впливу, зокрема: 1) мовне середовище, сформоване у стінах школи; 2) мовне середовище, сформоване у підлітковій компанії поза сім'єю та школою.

Вважаємо, що потрібно перевірити ще одну гіпотезу стосовно кореляції між рівнем освіченості респондентів, їхніх батьків, дідусів/бабусь та вибором мови під час особистісного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вілсон Е. Українці : несподівана нація / Е. Вілсон ; [пер. з англійської]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 552 с.
2. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності / Грицак Я. – К. : Грані-Т, 2008. – 232 с.
3. Павловський М. Національна ідея в Україні себе вичерпала чи її зрадили? / М. Павловський // Віче. – 1998. – № 11. – С. 25–32.
4. Ткачук Т. Зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на українсько-російську двомовність у пострадянському місті (на прикладі міста Вінниці) / Т. Ткачук // Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. – Вип. 12. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 239–243.
5. Ткачук Т.П. Ukrainian-Russian Bilingualism in Urban

- Settings / Т.П. Ткачук // Sociolinguistics Symposium 19. – Berlin. – 2012. – Aug 21–24. – p. 97.
6. Ткачук Т. Формування українсько-російського білінгвізму впродовж трьох поколінь (на прикладі міста Вінниці) / Т. Ткачук // Науковий вісник Криворізького національного університету. Філологічні студії : збірник наукових праць. – Кривий Ріг. – 2013. – Вип. 9. – С. 415–420.

*Стаття рекомендована до друку
доктором філол. наук, доцентом кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
Слободинською Т.С.*

Стаття надійшла до редакції 20 січня 2014 року

УДК 82-343(477)

**Олена Фетісова
(м. Луганськ, Україна)**

**ТРАДИЦІЙНЕ Й АВТОРСЬКЕ В
МІФОТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «КОРОЛІВСТВО»)**

У статті розглянуті особливості авторської інтерпретації міфологічних образів та створення неоміфів на прикладі пригодницького роману Галини Пагутяк «Королівство». Міфологічна складова в ньому реалізується, зокрема, через елементи фентезі та створення двох паралельних світів, які відповідають реальному та інфернальному простору. Традиційні фольклорні образи демонологічних істот були порівняні з авторськими варіантами, які відрізняються осучасненням